

ADVOCATEN VAN DE VADERS

De receptie van *Vati-Literatur* in het naoorlogse Duitsland

Annet Bouwers

De Duitse Bondsdagpresident Philipp Jenninger hield in 1988 een toespraak ter gelegenheid van de herdenking van de *Reichskristallnacht*. In zijn rede wilde hij de aandacht vestigen op de naar zijn mening nog steeds bestaande neiging van Duitse politici het nazi-verleden te negeren. In tegenstelling tot de meeste van zijn collega's, deed hij een poging zich in de leef- en denkwereld van de Duitse bevolking in de jaren dertig te verplaatsen, om tot een mogelijk antwoord te komen op de vraag hoe het mogelijk was geweest dat zoveel Duitsers zich niet hadden verzet tegen de jodenvervolgingen. Hij schiep echter verwarring met uitspraken als: "Maakte Hitler niet waar wat Wilhelm II slechts had beloofd, namelijk de Duitsers kostelijke tijden te bezorgen? Was hij niet werkelijk uitverkoren door de voorzienigheid, een leider die een volk slechts eenmaal in duizend jaren wordt geschonken?"¹ De luisteraars dachten dat Jenninger begrip voor de Duitse daders en meelopers probeerde te kweken, maar Jenninger had een wat ongelukkige formulering gekozen waardoor zijn eigen houding tegenover Hitler en het nazisme onduidelijk bleef. Politici ter linker- en rechterzijde schaamden zich voor hun parlamentsvoorzitter en de pers in binnen- en buitenland kenschetste hem als antisemitisch.² Jenninger was erg teleurgesteld dat men zijn boodschap verkeerd had uitgelegd en besloot op grond van de vele vijandige reacties af te treden. Hoewel het mij er niet om gaat of Jennings rede al dan niet correct is, geeft dit voorbeeld aan dat het in 1988 nog niet altijd vanzelfsprekend was de nationaal-socialistische tijd aan de orde te stellen.

In het Duitsland van de jaren zeventig en tachtig deed een aantal leden van de zo genoemde 'tweede generatie' (geboren in de jaren dertig en veertig) een soortgelijke poging als Jenninger: zij verdiepten zich in het verleden van hun ouders, om erachter te komen wat zij tijdens het bewind van de nationaal-socialisten gedaan, gedacht en gevoeld hadden. Dit resulteerde in de verschijning van boeken met titels als *Vaterspuren*, *Brief an meine Erzieher* en *Abschied von einem Mörder*. In literatuurkritieken en in literatuurwetenschappelijke besprekingen werden deze boeken *Vati-Literatur* gedoopt. Ook deze persoonlijk-

1 Citaten ontleend aan Rob Meines, *Duitsland Duitsland. Kracht en zwakte van een volk* (Amsterdam 1990) 128.

2 Een Italiaanse krant kopte: "Antisemitisme in het Duitse parlement" en een Nederlandse krant: "Hitlerverving veroorzaakt chaos in de Bondsdag". Ontleend aan Ian Buruma, *Het loon van de schuld. Herinneringen aan de oorlog in Duitsland en Japan*, vertaald door Tinke Davids (Amsterdam en Antwerpen 1994) 249-250. Oorspronkelijke titel: *The wages of guilt* (Londen 1994).

ke belijdenissen mochten in het algemeen niet rekenen op een warm onthaal. Recensenten en literatuurwetenschappers hadden vaak geen goed woord over voor het genre *Vati-Literatur*.

De auteurs van de *Vati-Literatur* leverden met hun boeken een bijdrage aan de zogeheten *Vergangenheitsbewältigung*. Al spoedig na het einde van de Tweede Wereldoorlog werd door politici, historici en schrijvers betoogd dat een juridische, politieke en morele verwerking van de nationaal-socialistische tijd onontbeerlijk was.³ Het is daarom opmerkelijk dat de receptie van de *Vati-Literatur* niet strookt met de algemene norm. Om een beter inzicht te kunnen krijgen in de mechanismen die in werking treden als in Duitsland het nationaal-socialistisch verleden aan de orde wordt gesteld, zal ik de receptie van *Suchbild* onder de loep nemen. Welke normen en waarden liggen ten grondslag aan de waardeoordelen over dit boek? Centraal staat het onderzoek naar de besprekingen van een aantal literatuurwetenschappers. Ook zal ik aandacht besteden aan de recensies van *Suchbild* maar omdat deze door hun aard en omvang minder geschikt voor een diepgaand onderzoek zijn, zal ik hierover kort zijn.

Suchbild

"Als ik eerlijk tegen mijn vader was, kon dat een hartaanval veroorzaken. Hartaanvallen moesten worden vermeden."⁴ Op deze wijze beschrijft Christoph Meckel hoe moeilijk het was zijn vader te vragen hoe hij het bewind van de nazi's had ervaren. De generatie waartoe Meckel behoort, groeide op in de jaren vijftig en zestig, een tijd waarin hij en zijn leeftijdgenoten geen persoonlijke vragen over de nazitijd aan hun ouders mochten stellen. In veel gevallen waren de vaders van deze 'tweede generatie' niet alleen lichamelijk, maar ook psychisch beschadigd door de oorlog. Dit had veelal ook gevolgen voor hun kinderen: onderzoek naar de psychische klachten van de tweede generatie heeft uitgewezen dat het zwijgen van de ouders over hun oorlogsverleden van grote invloed is geweest op de persoonlijke ontwikkeling van hun kinderen. Het kind leerde zichzelf onfatsoenlijk vinden, wanneer het vragen stelde over het beladen verleden, en stelde deze vragen niet.⁵

3 Zie voor een discussie over dit begrip: P. Dudek, "Vergangenheitsbewältigung". Zur Problematik eines umstrittenen Begriffs', *Aus Politik und Zeitgeschichte* B 1-2 (1992).

4 Christoph Meckel, *Suchbild. Über meinen Vater* (Frankfurt a.M. 1980) 75. Dit citaat en alle volgende, oorspronkelijk Duitse citaten zijn door mijzelf vertaald.

5 Zie Alice Miller, *Gij zult niet merken. Tachtig jaar psychoanalyse*, vertaald door Tinke Davids (Weesp 1983) 183. Oorspronkelijke titel: *Du sollst nicht merken* (Frankfurt a.M. 1981). Vergelijk: Barbara Heimannsberg en Christoph J. Schmidt ed., *Das kollektive Schweigen. Nationalsozialistische Vergangenheit und gebrochene Identität in der Psychotherapie* (2e druk; Keulen 1992); Erich Simenauer, 'Die zweite Generation - danach. Die Wiederkehr der Verfolgermentalität in Psychoanalysen' in: *Jahrbuch der Psychoanalyse* 12 (1981) 8-17 en Dörte von Westernhagen, *Die Kinder der Täter. Das Dritte Reich und die Generation danach* (München 1987).

Christoph Meckel nam hier geen genoegen mee en schreef een boek over zijn vader, Eberhard Meckel. Deze was in de jaren dertig een bekende dichter, in het genre van de *Naturlyrik*. Zijn eerste gedichten verschenen in het tijdschrift *Die Kolonne*, dat van 1929 tot 1932 bestond. Ook Martin Raschke, Peter Huchel, Günter Eich en Horst Lange schreven voor dit blad. Na 1932 bleef de vriendschap tussen Meckel en deze schrijvers bestaan en vormde men een soort van 'innere Emigration'. Literatuurwetenschappers en historici zijn het er niet over eens hoe men de houding van de *Naturlyriker* - en in het algemeen van de *Innere Emigration* - moet beoordelen. Probeerden sommige schrijvers hun verzet tegen het fascisme op impliciete wijze in een natuurgedicht kenbaar te maken? Waarschijnlijk wel.⁶ Het is echter onduidelijk of Eberhard Meckel zijn houding tegenover het nationaal-socialistische bewind in zijn gedichten verwoordde. Hiervoor zou men zijn gedichten aan een apart onderzoek moeten onderwerpen.

Toen Christoph Meckel na de dood van zijn vader diens dagboeken ontdekte, kwam hij tot het besef dat hij een belangrijke kant van zijn vader nooit had gekend:

Ik was niet van plan geweest me in het leven van mijn vader te verdiepen. Het leek me niet nodig om over mijn vader te schrijven. De kwestie, een privé-kwestie, behoorde tot het verleden. Negen jaar na zijn dood, keert hij terug en toont zijn gelaat. Sinds ik zijn oorlogsdagboeken heb gelezen, kan ik de kwestie niet laten rusten; het is geen privé-kwestie meer.⁷

Hier verwoordt Christoph Meckel de belangrijkste reden waarom hij *Suchbild* heeft geschreven. Voordat hij de dagboeken van zijn vader ontdekt had, leefde hij in de veronderstelling dat de verhouding met zijn vader slechts gekarakteriseerd was geweest door mechanismen die zich min of meer tussen iedere vader en zijn zoon afspelen. Hij meende dat het leven van zijn vader niet interessant genoeg zou zijn voor een onderzoek: de relatie met zijn vader beschouwde hij als een 'privé-kwestie', die misschien voor de overige leden van zijn gezin interessant zou zijn, maar niet voor buitenstaanders. Maar toen hij de dagboeken ontdekte, werden hem de ogen geopend. Hij beseftte dat de relatie met zijn vader overschaduwde geweest was door het nationaal-socialistisch bewind en de gevolgen daarvan in de naoorlogse periode. De verhouding met zijn vader was niet zomaar een 'privé-kwestie', maar had kenmerken die typerend waren voor de tijd waarin hij was opgegroeid. Christoph Meckel kreeg daardoor het gevoel dat het verhaal over zijn vader de moeite waard zou zijn voor een groter pu-

6 Zie Ralf Schnell, 'Flucht und Protest. Naturlyrik als "Opposition" bei Oskar Loerke und Wilhelm Lehmann' in: Idem, *Literarische Innere Emigration 1933-1945* (Stuttgart 1976) 67-79; Wolfgang Emmerich, 'Kein Gespräch über Bäume. Naturlyrik unterm Faschismus und im Exil' in: Wulf Koepke en Michael Winkler ed., *Exilliteratur 1933-1945. Wege der Forschung* 647 (Darmstadt 1989) 394-424.

7 Christoph Meckel, *Suchbild. Über meinen Vater*, 44.

blik, omdat de meesten van zijn generatiegenoten in dezelfde beklemmende sfeer waren opgegroeid.

Ook in de andere boeken, behorend tot het genre van de *Vati-Literatur*, wordt in kaart gebracht hoe de nationaal-socialistische tijd de verhoudingen in de naoorlogse gezinnen heeft overschaduwd. Deze individuele en kritische wijze om het verleden te benaderen, brak met de bestaande traditie waarbij het nazi-verleden zoveel mogelijk op afstand werd gehouden. Het is niet verwonderlijk dat deze boeken veel stof deden opwaaien.

Oedipale lijkschennis

De in 1938 geboren psychoanalyticus Tilmann Moser, die tot dezelfde generatie als Christoph Meckel behoort, heeft aan *Suchbild* het essay 'Ödipale Leichenschändung' gewijd, dat een psychoanalytische invalshoek heeft.⁸ Dat betekent dat hij zijn eigen gevoelens die het boek bij hem oproep, een rol laat spelen bij de analyse van *Suchbild*. In de psychoanalyse heten de gevoelens die de patiënt bij de analyticus oproept, 'tegenoverdracht' (de gevoelens die de analyticus bij de patiënt oproept, worden 'overdracht' genoemd). De therapeut dient zich van zijn eigen 'tegenoverdracht' bewust te zijn. Tilmann Moser meent dat het voor een onderzoek van moderne literatuur vruchtbaar kan zijn wanneer de onderzoeker zich ook bewust is van de 'tegenoverdracht' die een boek bij hem oproept.⁹

Mosers werkwijze is interessant omdat hij het boek drie keer gelezen heeft, van alle drie de lezingen verslag doet en daarbij steeds zijn voor- en afkeuren aan de lezer laat zien. Om deze reden is zijn artikel doorzichtiger en genuanceerder dan de meeste andere wetenschappelijke artikelen. Maar het nadeel is misschien dat er meer ruimte voor al te stellige uitspraken is.

Na zijn eerste lezing was Moser erg enthousiast over het boek. Hij vond het moedig dat Meckel zijn teleurstelling over zijn vader op schrift had gesteld. Maar na de tweede lezing, was Moser zeer ontgoocheld. Hij kon zich niet meer met de "bijtende verachting" identificeren die volgens hem uit het boek zou spreken. Hij koos nu partij, en wel voor de vader. Echter, na de derde lezing, was hij weer milder gestemd. Hij concludeerde dat hij geen partij zou moeten kiezen. Hij kon nu achter de woede van de zoon het medeleven voelen.¹⁰

Hoewel het waardeoordeel keer op keer verandert, is de norm die achter het tweede en derde waardeoordeel verscholen ligt, dezelfde. Christoph Meckel diende zich namelijk in te leven in zijn vader; hij moest proberen te begrijpen waarom zijn vader op een bepaalde wijze gehandeld had. Centraal in Mosers

8 Tilmann Moser, 'Ödipale Leichenschändung. Der Vater im Dritten Reich. Zu Christoph Meckels Roman *Suchbild*' in: Ibidem, *Romane als Krankengeschichten* (Frankfurt a.M. 1985) 45-77.

9 Moser, *Romane als Krankengeschichten*, 7.

10 Moser, 'Ödipale Leichenschändung', 76.

essay staat steeds de vraag of Christoph Meckel zich wel voldoende heeft verplaatst in zijn vader. Moser werpt zich op als advocaat van de vader. Hij gebruikt zelfs termen die in een rechtszaal niet zouden misstaan. Hij meent dat Meckel zowel de rol van aanklager als van rechter van zijn vader speelt. Moser neemt de verdediging op zich, die volgens hem zo jammerlijk ontbreekt in Meckels boek. "Het recht om het leven van de vader vanuit het intieme perspectief van de zoon op schrift te stellen, schijnt niet meer ter discussie gesteld te worden."¹¹

Moser is van mening dat Christoph Meckel de daden van zijn vader alleen getolereerd zou hebben wanneer hij een verzetsheld was geweest. Volgens Moser is dit typerend voor de naoorlogse generatie, die meende dat ze net zo gehandeld zou hebben als haar grote voorbeelden: de schrijvers die geëmigreed of vervolgd zijn. Omdat Christoph Meckel alleen heldendaden goedgekeurd zou hebben, ziet hij bepaalde handelingen van zijn vader in een onjuist perspectief.¹² Moser wijst erop dat Eberhard Meckel niet zijn medewerking wilde verlenen aan de *Reichsschrifttumskammer* van de NSDAP. Voorts benadrukt hij dat Eberhard Meckel stiekem met vrienden naar de buitenlandse radio luisterde. Diens zoon kan hierin echter onmogelijk heldendaden zien. Hij zegt dat zijn vader een elitaire, verstarde dichter was, die met deze daden slechts zijn geweten suste.¹³ Moser vindt deze veroordeling veel te hard. Hier nu laat Moser zijn eigen gevoelens en ervaringen zien. Hij zegt jaloers te zijn op Meckels vader die in staat was zich in een bepaalde mate van het nazi-regime te distantiëren. Mosers eigen vader was daar niet toe in staat geweest, en hij denkt om die reden de "onverminderde verachting" van de zoon niet te kunnen delen.¹⁴ Het lijkt erop dat hij zich door Meckel aangevallen voelt en zijn eigen vader in bescherming wil nemen. Christoph Meckel is inderdaad zeer kritisch jegens zijn vader als schrijver en soldaat in Hitler-Duitsland. Maar om van "onverminderde verachting" te spreken, zoals Moser doet, is niet gerechtvaardigd. In plaats van verachting voor zijn vader, is het beter om van een grote teleurstelling in zijn vader te spreken. Hij wijst de politieke houding van zijn vader af, maar van verachting voor zijn vader is nergens in het boek sprake.¹⁵

Suchbild is volgens Moser in de eerste plaats een verslag van de verstoring van het ideaalbeeld dat Meckel in zijn kindertijd van zijn vader had. Hij meent dat de verwerking van het nazi-verleden alleen maar een voorwendsel voor de zoon is, om zijn vader te kunnen veroordelen.¹⁶ Hij is zelfs van mening dat het oedipuscomplex aan het boek ten grondslag ligt: "Het is [...] een glansrijke oedi-

11 Ibidem, 49.

12 Ibidem, 58.

13 Meckel, *Suchbild*, 34.

14 Moser, 'Ödipale Leichenschändung', 61.

15 Zie bijvoorbeeld Meckel, *Suchbild*, 92.

16 Moser, 'Ödipale Leichenschändung', 66.

pale veldtocht, die, omdat hij met verbittering ondernomen wordt, medeleven niet toelaat en verachting [...] als belangrijkste wapen niet schuwt."¹⁷

Een narcistische blik

Een ander belangrijk artikel waarin de *Vati-Literatur* geanalyseerd wordt, is van de hand van de in 1943 geboren literatuurwetenschapper Michael Schneider.¹⁸ Hij geeft in zijn essay "Väter und Söhne posthum. Das beschädigte Verhältnis zweier Generationen" een geschiedenis van de tweede generatie op grond van een analyse van de *Vati-Literatur*. Schneider schetst een totaalbeeld van de *Vati-Literatur* en noemt Christoph Meckels boek een belangrijke bijdrage, naast de boeken van Ruth Rehmann, Sigfrid Gauch en Paul Kersten.¹⁹ Een centraal uitgangspunt in zijn artikel is - in tegenstelling tot Mosers visie - dat de verstoorde relatie tussen de twee generaties specifiek historische oorzaken heeft, en het oedipale conflict overstijgt. Hij bespreekt drie boeken, die van Meckel, Gauch en Rehmann, waarna hij tot de conclusie komt dat de gemeenschappelijke noemer van de generatie waartoe ook hijzelf behoort, melancholie is. Hij meent dat de latent aanwezige, maar door de 'eerste generatie' afgeweerde gevoelens van rouw over de ondergang van het Derde Rijk in de volgende generatie in de vorm van melancholie manifest geworden zijn.²⁰

Michael Schneider constateert dat de auteurs niet in staat zijn mee te voelen met hun ouders. Hij graaft dieper dan Tilmann Moser, want hij wijst erop dat de ouders er zélf verantwoordelijk voor zijn dat hun kinderen zich moeilijk in hun situatie kunnen verplaatsen. De vaders en moeders die niet over hun verleden konden praten, wierpen een façade op die de kinderen niet konden doorbreken. Hierdoor beroofden zij hun kinderen van het vermogen, medeleven te kunnen voelen: "Daarvan getuigt nog dertig jaar later de merkwaardige, ijzige afstand die zij in hun boeken jegens hun dode vaders bewaren."²¹

Wanneer Michael Schneider *Suchbild* bespreekt, ondergraaft hij zijn eigen uitgangspunten. Nadat hij eerst heeft uitgelegd dat het de ouders aangerekend kan worden, dat het voor hun kinderen moeilijk is, zich in hen te verplaatsen, verwijt hij Christoph Meckel toch, dat hij een onverschillige houding tegenover zijn vader inneemt. Schneider is van mening dat Christoph Meckel zich had moeten afvragen, of zijn vader niet onder de onverschillige houding van zijn zoon geleden heeft: "Meckels narcistische, eenzijdige blik registreert alleen de eigen [...] frustraties, niet echter de teleurstellingen die hij zijn vader misschien

17 Ibidem, 73.

18 Michael Schneider, 'Väter und Söhne posthum. Das beschädigte Verhältnis zweier Generationen' in: *Den Kopf verkehrt aufgesetzt oder Die melancholische Linke. Aspekte des Kulturzerfalls in den siebziger Jahren* (Darmstadt en Neuwied 1981).

19 Schneider, 'Väter und Söhne', 8.

20 Ibidem, 53.

21 Ibidem, 38.

bezorgd heeft.²² Het is moeilijk te begrijpen waarom Michael Schneider meent dat Christoph Meckel egoïstisch is. Christoph Meckel was zeer met zijn vader begaan. In tegenstelling tot wat Schneider en Moser beweren, voelt hij veel medelijden en leeft hij zich in zijn vader in. Christoph Meckel erkent bovendien dat ook hijzelf kwalijk gedrag tegenover zijn vader vertoond heeft, waaronder zijn vader heeft geleden. Toen Christoph Meckel ging studeren en een leven voor zichzelf begon, sloot hij zich af voor de pijn die zijn vader voelde. Hij vertelt dat hij als student op zichzelf leefde en zich niet verdiepte in de gevoelens van zijn vader. Zijn vader werd echter ouder en zwakker, en verloor zijn zelfvertrouwen doordat hij zijn identiteit als dichter verloren had. Christoph Meckel ging tijdens zijn studententijd gedichten schrijven, waar zijn vader jaloers op was en in die periode werd hij zich bewust van de gevoelens van zijn vader: "Alles wat ik schreef, versterkte zijn gebrek aan zelfvertrouwen. Ik zag dat hij eronder leed door mij overschaduwd te worden, hij leed vanwege zijn zoon en hij was trots op hem."²³ Wat doet Christoph Meckel hier anders dan zich inleven in zijn vader? Wanneer men dit citaat gelezen heeft, slaat Michael Schneiders bewering dat Christoph Meckel niet analyseert op welke wijze hij zijn vader pijn gedaan heeft, de plank volledig mis.

Vadermoordenaars

De literatuurwetenschapper Hinrich Seeba²⁴ noemt de *Vati-Literatur* een bijzonder interessante vorm van verdringing. In zijn artikel 'Erfundene Vergangenheit'. Zur Fiktionalität historischer Identitätsbildung in den Vätergeschichten der Gegenwart', legt hij uit waarom de *Vati-Literatur* volgens hem zo populair is, en komt hij uiteindelijk tot de conclusie dat het verleden in deze boeken tot zwijgen wordt gebracht. Het enige wat de auteurs met deze boeken willen, is zichzelf rechtvaardigen, in plaats van dat ze om willen gaan met hun eigen fouten, om zo het nazi-verleden te kunnen verwerken.²⁵ Door de schuld bij de ouders te leggen, kan de tweede generatie zich onbelast voelen. Seeba meent op grond van de populariteit van de *Vati*-boeken dat de tweede generatie er behoefte aan heeft een eigen, zowel persoonlijke als nationale identiteit te vormen. Met deze bewering heeft hij ongetwijfeld gelijk. Maar volgens Seeba vormen de auteurs deze identiteit door zich te ontdoen van het verleden van hun ouders: "De vaak zelfgenoegzame toon waarmee met [...] de vaders, die al een lange tijd dood zijn, afgerekend wordt, onderstreept de verdenking dat veel van deze schrijvende vadermoordenaars het verleden van de vaders slechts bezwe-

22 Ibidem, 48.

23 Meckel, *Suchbild*, 103.

24 Ik heb niet kunnen achterhalen, in welk jaar Hinrich Seeba geboren is.

25 Hinrich Seeba, 'Erfundene Vergangenheit'. Zur Fiktionalität historischer Identitätsbildung in den Vätergeschichten der Gegenwart', *The germanic review* 66 (1991) 176-182, aldaar 176.

ren, om ervan af te komen.²⁶ Daarmee negeert hij de serieuze pogingen van de auteurs om zich in het verleden van hun ouders te verdiepen.

Seeba wijdt een korte passage aan Christoph Meckels boek. Uit deze bespreking blijkt, dat hij zich niet werkelijk verdiept heeft in Meckels motivatie om een boek over zijn vader te schrijven. Hij meent dat Christoph Meckel het verleden van zijn vader slechts als instrument voor de vorming van zijn eigen identiteit gebruikt.²⁷ Hij gaat daarmee voorbij aan Christoph Meckels werkwijze, die voor de zoektocht naar zijn eigen identiteit, zich grondig heeft verdiept in de (politieke) identiteit van zijn vader.

Suchbild als historische bron

Ralph Gehrke²⁸ is een literatuurwetenschapper die een proefschrift aan de *Vati-Literatur* gewijd heeft.²⁹ In zijn onderzoek poogt hij een verband aan te wijzen tussen deze literatuur en de maatschappij waarin deze is ontstaan. Hij onderwerpt een achttal boeken aan een uitgebreide analyse. De motivatie van de auteurs om over het verleden van hun ouders te schrijven, wordt onder de loep genomen, evenals de wijze waarop de auteurs over hun ouders schrijven. Gehrke beschouwt de *Vati-Literatur* als een literaire verwerking van het nationaal-socialistische verleden. Hoe de houding van de ouders tegenover het nationaal-socialisme door de kinderen beschreven wordt, en welke gevolgen dit verleden voor hen zelf had, krijgt daarom veel aandacht van deze literatuurwetenschapper.

Ook Meckels boek *Suchbild* wordt door Gehrke besproken. Hij meent dat dit boek als een historische bron beschouwd kan worden. Christoph Meckel heeft in zijn boek citaten uit het dagboek van zijn vader opgenomen. Eberhard Meckel was in de jaren '40 soldaat in Polen. In 1944 noteerde hij in zijn dagboek dat hij getuige was van een executie van 28 Polen. Eberhard Meckel schreef dat duizenden mensen op dit schouwspel afkwamen en dat hij het als een voorbeeld van een volkstoneel van de moderne tijd beschouwt.³⁰ Gehrke wijst erop dat in 1980, het jaar waarin het boek verscheen, nog niet algemeen bekend was dat dit soort executies geregeld voorkwam. Bovendien dacht men toen nog dat deze zich in het geheim afspeelden, terwijl het dagboek het tegendeel suggereert. Hoewel Gehrke onder meer om deze reden *Suchbild* een historische bron noemt, plaatst hij er wel de kanttekening bij dat het een zeer subjectieve bron is, die slechts een beperkte waarde heeft voor historici.³¹

26 Seeba, 'Erfundene Vergangenheit', 181.

27 Ibidem, 177.

28 Ik heb niet kunnen achterhalen in welk jaar hij geboren is.

29 Ralph Gehrke, *Literarische Spurensuche. Elternbilder im Schatten der NS-Vergangenheit* (Opladen 1992).

30 Zie Gehrke, *Literarische Spurensuche*, 170-171.

31 Ibidem, 178.

Een belangrijke verdienste van *Suchbild* en de andere *Vati*-boeken is dat deze een belangrijk taboe doorbreken, aldus Gehrke. Volgens hem vinden de meeste Duitsers dat hun catastrofale, nationale geschiedenis veroorzaakt is door een aantal duivelse mensen en een aantal medeplichtigen. De auteurs van deze literatuur laten echter zien dat ook geliefde familieleden op enigerlei wijze medeplichtig kunnen zijn geweest.³²

Romantiek als maatstaf

Wanneer men naar recensies van literatuurcritici kijkt waarin zij de *Vati-Literatur* als literaire stroming bespreken, ontmoet men nieuwe maatstaven. Enkele literatuurcritici veroordelen de *Vati-Literatur* als geheel, omdat datgene wat individuen met elkaar verbindt, indruist tegen hun romantische ideaal van originaliteit. Het getuigt van weinig originaliteit wanneer een auteur zich laat verleiden tot het schrijven van een boek over een uitgekauwd thema als het generatieconflict. Een recensent schreef lovend over een boek van Eva Zeller, omdat zij niet tendentius zou zijn geweest. Deze schrijfster had een "oprecht persoonlijk motief" gehad om haar boek te schrijven, in tegenstelling tot haar collega's van een middelmatige generatie die zich zo nodig moesten afzetten tegen hun vaders.³³ De recensent Greiner verklaart dat er in de jaren zeventig opvallend veel autobiografische romans over het fascisme verschenen zijn. Hij wil dit thema echter niet als maatstaf van beoordeling aannemen. Hij vindt dat hij persoonlijk geraakt moet worden door een boek. De auteurs die hem beroeren, zijn "*einzelgänger*s, zoals alle werkelijk belangrijke auteurs. Alleen de minst interessante tekst hoort bij een zogenaamde stroming, terwijl de meest interessante op zijn eigen wijze uniek is."³⁴

Deze literatuurcritici passen traditionele literaire maatstaven toe op een stroming in de literatuur waarop een ander dan een literair perspectief vereist is, om het op zijn waarde te kunnen schatten. De *Vati-Literatur* afwijzen, omdat er iets is wat deze auteurs met elkaar verbindt, is wellicht een vorm van verdringing. De literatuurcritici hoefden met deze romantische maatstaf niet te onderzoeken wat deze auteurs nu precies met elkaar verbond - en wat henzelf met deze auteurs verbond.

32 Ibidem, 274.

33 Ontleend aan: Helmut Peitsch 'Die Väter-Welle und die Literaturkritik', in: Keith Bullivant en Hans Joachim Althof ed., *Subjektivität, Innerlichkeit, Abkehr vom Politischen?: Tendenzen der deutschsprachigen Literatur der 70er Jahre* (Bonn 1986) 71-87 aldaar 72.

34 Peitsch, 'Die Väter-Welle', 72.

Slot

Zowel Jenninger als de auteurs van de *Vati-Literatur* verplaatsten zich in de leefwereld van de Duitsers die in Hitler-Duitsland volwassen waren geweest. Het publiek kon deze beide historische uitstapjes echter niet waarderen. *Suchbild* werd door de meeste literatuurwetenschappers en critici niet in een historische context geplaatst. Moser was van mening dat de Tweede Wereldoorlog van secundair belang was en ging daarmee aan Meckels essentiële bedoeling voorbij. Schneider leek meer oog te hebben voor de historische context, maar er zat een addertje onder het gras. Ook hij nam de ouder-generatie in bescherming tegen de kritiek van hun kinderen. Moser, Schneider, Seeba en de literatuurcritici konden zich kennelijk niet voorstellen dat een generatieconflict ook historische oorzaken kan hebben. Zij zagen de moeilijke relatie van Meckel met zijn vader als een tijdloos, oedipaal conflict. Zij beseften niet dat zijn zoektocht naar zijn persoonlijke identiteit ten nauwste verweven was met de zoektocht naar het 'nationale verleden' van zijn vader.

Het lijkt erop dat het zowel voor de lezers van de *Vati-Literatur* als voor Jenningsers toehoorders bedreigend was toen iemand hen ermee confronteerde dat de misdaden die begaan zijn door de Duitsers veel dichterbij huis zijn dan zij gehoopt hadden. Er traden afweermechanismen in werking: door zowel de lezers als de luisteraars werd een maatstaf aangelegd die bijna aller goedkeuring kon wegdragen. Aan de maatstaf lag echter een onderdrukt gevoel ten grondslag. In de receptie van *Suchbild* werd de norm gelanceerd dat de auteurs zich in hun ouders moesten verplaatsen en medeleven moesten tonen. Maar daarachter zat wellicht de angst voor een werkelijke inleving in het verleden verscholen. De wetenschappers en critici hadden er helemaal geen oog voor dat de auteurs poogden hun ouders te begrijpen en dat zij daarmee juist wel aan de norm voldeden. Jenningsers luisteraars hanteerden de norm dat hij geen begrip mocht opbrengen voor de daders en meelopers uit het verleden. Daarachter zat waarschijnlijk dezelfde angst verborgen: de angst om zich werkelijk in deze mensen te verplaatsen. Uiteindelijk was het bedreigend om hen werkelijk te begrijpen, want dan zouden ze moeten erkennen dat ze zelf ook zou kunnen hebben gehandeld.

Het zal geen verbazing wekken dat de wetenschappers en critici nooit betoogd hebben dat Christoph Meckel met zijn boek een bijdrage heeft geleverd aan de *Vergangenheitsbewältigung*. Alleen Gehrke vormde een uitzondering op deze regel. Hij was de enige die erop wees dat de *Vati-literatur* liet zien dat het nazi-verleden niet abstract, maar nog bij velen thuis aanwezig is. Allen, die Jenninger en Meckel de deur wezen, wilden dat de Duitse daders en meelopers anoniem zouden blijven. Deze advocaten van de vaders hebben derhalve de verwerking van het Duitse verleden geen grote dienst bewezen.

Hans Haacke, *Germania*.